

Кизилова В. В.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри філологічних дисциплін
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

АВТОРСЬКА СПРОБА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ІСТОРІЇ ПОКОЛІННЯ В РОМАНІ ДМИТРА КЕШЕЛІ «РОДАКИ»

Анотація. У статті висвітлено специфіку репрезентації історії Закарпатського краю і закарпатців в автобіографічному романі Д. Кешелі «Родаки». Акцентовано увагу на жанровій своєрідності автобіографічної прози, наголошено на особливостях зображення персонажів твору, що увиразнює відчуття головного героя, асоційовані із авторським ставленням до світу. Зроблено висновок про вдале використання автором категорії комічного в романі, письменницьку майстерність застосування мовних ресурсів.

Ключові слова: жанр, автобіографічний роман, історична епоха, автор, головний герой, комічне, іронія.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Новітній літературний процес в Україні характеризується жанрово-стильовою різноспрямованістю художньої епіки, співіснуванням неоднорідних мистецьких явищ, багатогранністю світоглядного й художнього пошуку українського письменства. Оригінального жанрово-стильового вияву набуває автобіографічна проза, до якої належать психологізовані, духовні, інтелектуальні, інтимні автобіографії, саможиттєписи, спрямовані на розкриття внутрішнього світу автора; мемуарні автобіографії, у яких автор здебільшого оповідає про історію свого зовнішнього життя, власні професійні, громадські та інші здобутки (політичні, наукові та ін. автобіографії) [1, с. 6]. На думку дослідників, основними жанротвірними рисами автобіографії є ідентичність образів автора, наратора та головного персонажа, а провідною сюжетною лінією є опис життєвого шляху автора, еволюція його особистості. У художній автобіографії фіксуються елементи белетризації – сюжетність, подієвість, художня описовість, тяжіння до індивідуального, а не типового людського характеру [1, с. 12–13].

Автобіографічна проза експлуатує відомості біографії автора з метою репрезентації історії покоління, інтерпретації історичних і філософських тем, зображення й філософського осмислення соціально-історичних і духовних реалій минулого й сучасного. У ній автори прагнуть «оживити» описувані події, занурити в них читацьку свідомість [2, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується зазначена стаття. Студіювання жанру української автобіографічної прози зафіксовано у працях О. Галича, А. Галича, Г. Маслюченко, В. Пустовіт, С. Сіверської, Г. Черкашиної та ін. Дослідниками науково осмислено еволюцію української мемуарної й автобіографічної прози протягом окремих етапів розвитку, звернено увагу на доробок У. Самчука (А. Цяпа, М. Цехмейструк), Д. Гуменної (В. Родигіна), Н. Суровцової (Л. Якименко), Г. Костюка (Н. Сопельник) тощо. До автобіографічного жанру апелювали в межах комплексного осмислення творчого спадку того чи того письменника

Г. Сивокінь, В. Марко, О. Килимник, Г. Скульський, С. Старинкевич, П. Кононенко, О. Манченко, М. Наєнко, В. Новикова та ін. Проте на сьогодні в літературознавчому колі лишається малознаною творчість Дмитра Кешелі, котрий належить до умовної генерації «старих нових письменників». Письменник дебютував у 1978 році, проте справжнім відкриттям для українського читача став лише зараз завдяки появі оригінальних художніх полотен: «Родаки» (роман-колаж), «Помилуй і прости» (роман-покаяння), «Дай сили заплакати» (роман-видіння).

Мета статті – окреслити специфіку трактування історичної епохи в романі Д. Кешелі «Родаки», що дотепер лишається на периферії наукових студій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За свідченням Д. Кешелі, енергію його творам дав досвід дитинства: «Дитинство – мій навіки втрачений рай. <...> Там відчував себе часткою благодатного світу. А найбільше вражали розповіді дідових ровесників. <...> Я тихо сидів під столом або десь у закутині, і моя уява творила з тих оповідок неймовірні світи. Вони вкарбовувалися в пам'ять і супроводжують все життя» [3].

Процес формування особистості головного героя роману «Родаки» Митька, – то процес формування самого автора, що органічно пов'язаний з історією країни, з його рідним Закарпаттям, де народився і зростав. Д. Кешеля репрезентує майже столітню історію цього багатостраждального краю, його людей, які волею долі щоразу потрапляли під нові вітроломи долі. Як уважає Н. Бернацька, «Романи Д. Кешелі художньо унаочнюють думку літературознавців про їх походження з новели шляхом нанизування коротеньких оповідок. Сюжетне намисто «Родаків» – історії про Митька, його шкільних друзів, учителів, родину, оточення. <...> Ці історії часто нагадують анекдоти, але саме тому, що вони оповідані з безпосередністю і чесністю, властивою підлітку» [4].

Автор прописує дитинство головного героя, його підлітковий і юнацький вік, роки дорослішання згідно з канонами художньої автобіографічної прози; він крок за кроком виводить на авансцену бабусь і дідусів Митька, батька й матір, дядька, людей, які мали вплив на його становлення; їхні долі перебувають у фокусі авторського зображення й концептуального осмислення. Кожен із персонажів пов'язаний із певною емоцією дитини, її враженнями і відчуттями, що зафіксовані пам'яттю й асоціюються із авторським ставленням до світу, життєвими пріоритетами.

Найбільший вплив на хлопця мала його матір. Автор наділяє її божественними рисами святої, яка вміла розмовляти з Учителем, жила за його законами, а в земному світі майже всім була незрозумілою (родичі й сусіди вважали її хворою через пристрась до книг і малювання; символічний же зміст картин через свою приземленість вони збагнути не могли: зобра-

жене на них усіх лякало). Сповнена любов'ю до своєї дитини, матір постійно носить сина в своєму серці, знає про кожен його подих і кожен крок, а під час зустрічі розмовляє, ненав'язливо повчає життєвими істинами. Її слова увиразнюють світоглядні авторські формули: «Коли виростеш, стережися Ілюзії. Це дуже хворе, але підступне слово! Саме через нього першими потерпіли Адам і Єва в Едемі, а потім всю історію страждає людство на Землі. Незриме це слово – «Ілюзія», але воно, як ніяке інше, породжує криваві видовища – революції, війни, катастрофи...»; «Смерть – просто страх. А для того, аби страх подолати з нього треба сміятись» та ін. [5, с. 221–222].

Важливим складником зображення історичної епохи у романі виступає категорія комічного, що, за слушним зауваженням Ю. Борєва, в мистецтві має високоорганізоване критичне начало. Сміх – естетична форма критики [6, с. 18]. Д. Кешеля наділений особливим хистом розповідати про певні суспільні явища і проблеми тогочасної дійсності, насміхаючись з них. Фіскарощка (бабуся головного героя), наприклад, дотримуючись релігійних традицій, з однакою шанобливістю ранком кланялась усім «величним мужам» її грішної землі: Леніну, Гортію, Сталіну, Масарику, Хрущову. Під час заснування колгоспу Фіскарощку викликали на бесіду й запитали, що їй відомо про Карла Маркса, натомість та почала розповідати про вдачу свого двоюрідного брата, адже в селі в нього було таке прізвисько. Роман сповнений численних гумористичних ситуацій, що трапляються майже з усіма персонажами твору; вони заглиблюються в читацьку свідомість і налаштовують на оптимістичне сприйняття світу.

Частіше за все комічні пригоди трапляються із головним героєм роману, бешкетником Митьком. «Осел рогатий» – саме так охрестив його автор – щоразу втрапляє в нові й нові халепи, найяскравішими з яких є іспит з біології, де хлопець повідав комісії про походження вождя світового пролетаріату (від мавпи), відповідь перед комісією з райвно на уроці історії (Митько з переляку почав порівнювати всіх діячів комуністичної партії з казковими персонажами – Бармалеем, Коцієм Безсмертним, Чудо-юдом), подарунок учительці хімії (чотири обідрані троянди і труна, яку вся Митькова родина тягла їй додому), заливання до Мані тощо. Як видно з тексту, вони часто були спричинені певними «провалами» знань головного героя тогочасної ідеологічної ситуації. Після звістки вчительки про смерть Сталіна Митько, наприклад, заплoduвав: «Звикнувши, що оратора конче вітають, а ще більше від радості, що наш директор врешті закінчив свою теліпаніну, я заплoduвав, хоч й інстинктивно, але щиро, від душі. Всі діти за інерцією підтримали мене гучними оплесками» [5, с. 36]. Наївність і простодушність Митька зумовлена не лише його віком, а й статусом «простака», що викликає щире позитивне ставлення читача. Дорослішання головного героя відбувається поступово, із набуттям досвіду, виклад же подій у романі ведеться з його позицій, що, зрештою, і характеризує автобіографічну прозу [2, с. 8].

Автор згадує свої дитячі роки, проведені у рідному селі на Закарпатті, з іронією, що посилюється завдяки вдалому використанню мовних ресурсів. Такими, є, зокрема, топоніми. Околиці села, в якому живе родина Митька, люди назвали Аргентиною, Бразилією, Палестиною, Мексикою, річку нарекли Амазонкою, греко-католицький костюль йменували Ватиканом, пагорби – Балканами тощо. Письменник пояснює це так: «... наші люди постійно колесили світом у пошуках заробітків. А коли поверталися додому, скуповували за зароблене землі й оселялися в різних кутках, а далі – хто всерйоз, а хто просто зі

сміху – йменували ті поселення назвами держав і континентів, де заробили гроші й купували на них землю. Це була своєрідна вдячність великому світові, який ніколи не давав загинути й померти з голоду бідному на долю закарпатцю» [5, с. 67]. Ідеологічну заангажованість закарпатців увиразнюють прізвиська: Гітлерка, Карл Маркс, Наполіон, Мусоліні, Берія, якими в селі нарікали за подібністю характерів, звичок. Вони, на думку науковців, завжди стають певною характеристикою особи, на відміну від особових власних імен і прізвищ; увиразнюють творчий дух народу, його погляди і звичаї [7, с. 110–111].

Старше покоління в романі уособлює національний колорит, духовну історію. Численні розповіді діда Соломона, його кума Семена, діда Наполіона, баби Фіскарощки, пана Фийси й інших літніх мешканців села про їхню молодість і зрілість дають читачеві уявлення про суспільні процеси, що відбувалися того часу на території Закарпаття, усвідомлення того, як люди виживали за непростих тогочасних умов. Безкінечна зміна влади (як відомо, Закарпаття лише у XX столітті перебувало у складі Угорщини, Чехії, Радянського Союзу і, нарешті, України) виробила уміння в народі пристосовуватись до того чи іншого режиму: «жиємо на дивній землі: сонце зустрічаєш під одними прапорами, а проводжаєш уже під іншими. Монголи, татари, мадари, австрійці, німці, румуни, чехи, тепер руські – усі перли і пруть сюди! <...> Бідна наша земля, але видати, дуже смачна, бо ріжуть її пани всю історію, ріжуть, ріжуть скибочками і ніяк не наситяться...», – мовить дід Соломон [5, с. 261]. Гумор, з яким закарпатці ставляться до нелегких життєвих реалій другої половини XX століття (створення колгоспів, закриття храмів, конфіскація майна, примусова русифікація, переслідування з ідеологічних причин тощо), – своєрідна форма адаптування до них, що увиразнює безкінечно віддану любов до своєї рідної землі, свого народу, вболівання за його майбутнє.

Трагічна іронія, до якої вдається Д. Кешеля в «Родаках», посилює побутописання в романі. Факти з життя сусідів, родичів Митька – то трагічна історія цілого покоління, знівченого суспільними подіями, тогочасною політичною ситуацією. Впадає в око історія колишнього директора школи, пана Дийжи. До 1944 року він успішно керував навчальним закладом, викладав там арифметику й геометрію. Маючи дипломи кількох європейських університетів, знаючи італійську, угорську, англійську, французьку мови, пана Дийжу було позбавлено права вчителювати. Виявилось, що цей «неграмотний тіп» не вмів розмовляти російською і через цей факт решту свого життя був змушений пасти колгоспних свиней.

Одним із виявів трагічної іронії в романі став крах ідеалів у рідного дядька Митька, Штефана. Він, найстарший і найобдарованіший син баби Фіскарощки, свого часу захопився комуністичними ідеями і мріяв разом з іншими «фанатичними апостолами їхньої віри» збудувати на Закарпатті щасливе комуністичне майбутнє. Натомість доля приготувала для нього інший шлях: перейшовши радянський кордон у бік СРСР (до того навчався у празькому університеті), його було заарештовано й відправлено в сибірські концтабори, де двічі відбував покарання до хрущовської відлиги. Зламаний фізично й душевно, повернувшись із заслання, він жив самотником у селі й постійно перечитував праці Маркса, Енгельса, Леніна, сповнені фанатичних ідей щодо побудови ілюзорного світу загального щастя. Примарність його «комуністичних пристрастей» стала причиною самогубства в день, коли було офіційно визнано культ особи Сталіна.

Важливе значення у становленні Митька в юнацькі роки відіграв Владьо, син учителя, пана Фийси. Він розгледів у хлопцеві неординарну особистість, змусив повірити в себе і вступити до університету. Його трагічна історія – ще один вияв іронії долі людини. Всесвітньо відомий тенор, соліст Міланської опери Ла-Скала, Владьо жив із мрією повернутись на рідне Закарпаття, аби зустрітись там із батьком. Тому, не вагаючись, залишив в Італії дружину з маленькою донькою й поїхав в Угорщину, коли там почалися революційні зрушення. Після їх придушення радянськими військами повстанців, серед яких був і Владьо, було заарештовано й заслано до сибірських тюрем. Він повернеться в село до пана Фийси на початку 60-х років, тривалий час житиме неприкаяний, аж поки не стане копати колодязі разом із Митьком (дивний талант відкрився у Владьо у стані відчаю). Символічного змісту набуває «небесне віконечко у світ», що з'являлося на дні шойно викопаного колодязя, в якому починала дзюркотіти вода: «... щоразу, дійшовши води в черговому колодязі, Владьо припиняв роботу. Повільно-повільно піднімав очі уверх і, незмигну дивлячись із холодних земних глибин на острівко живого неба, твердо і впевнено, наче клятву, повторював:

– Ми ще там будемо!» [5, с. 367]. У цих словах – глибинний зміст роману: які б крутосхили не були уготовані долею людині, неодмінно потрібно вірити в себе, у свій народ, у свою державу. Саме віра «переводить кожного з нас через холодні води, через пекельний вогонь, через великі болі і страждання!» [3, с. 382], стверджує ідею життя, силу духу українського народу.

Висновки. Як бачимо, історія покоління в автобіографічному романі Д. Кешелі «Родаки» постає плином життя головного героя твору, згадок його дитинства, підліткового та юнацького віку. У фокусі авторського зображення й концептуального осмислення – факти з життя сусідів, родичів Митька як трагічна історія Закарпатського краю, що позначилася на його формуванні й становленні, визначенні життєвих пріоритетів. Важливим складником зображення історичної епохи у романі виступає категорія комічного. Вдале використання мовних ресурсів (топонімів, прізвиськ) посилює авторську іронію, увиразнює ідеологічну заангажованість закарпатців. Репрезентація персонажів роману пов'язана з емоціями дитини, її відчуттями, що асоціюються із авторським ставленням до світу. Трагічна іронія, до якої вдається Д. Кешеля, посилює побутописання в романі, прокреслює драматичну долю покоління закарпатців в умовах тогочасної дійсності. Авторська версія зображення подій минулого увиразнює динаміку національного духу, зумовлює актуальність твору.

Література:

1. Черкашина Т.Ю. Українська мемуарно-автобіографічна проза ХХ ст.: жанрова, структурна та ідейно-художня еволюція: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Київ, 2015. 37 с.
2. Маслюченко Г.О. Художні мемуари та автобіографічна повість в українській літературі 90-х років ХХ століття: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Дніпропетровськ, 2004. 18 с.
3. Кешеля Дмитро. Часто маю відчуття, що я цього не писав і не міг написати. URL: // <http://nova.te.ua/statti/dmytro-keshelya-chasto-mayu-vidchuttya-shho-ya-tsogo-ne-pysav-ne-mig-napysaty/>.
4. Бернацька Ніна. Пора заново відкрити Дмитра Кешелю. Українська літературна газета. 2017. 20 квітня.
5. Кешеля Д. Родаки: роман-колаж. К.: ВЦ «Академія», 2016. 384 с.
6. Борев Ю. Комическое. М.: Искусство, 1970. 270 с.
7. Галич В.М. Антропонімія Олеса Гончара: природа, еволюція, стилістика. Луганськ: Знання, 2002. 212 с.

Кизилова В. В. Авторская версия репрезентации истории поколения в романе Дмитрия Кешели «Родаки»

Аннотация. В статье освещается специфика репрезентации истории Закарпатского края и закарпатцев в автобиографическом романе Дмитрия Кешели «Родаки». Акцентировано внимание на жанровой специфике автобиографической прозы, своеобразии изображения персонажей произведения, подчеркивающее ощущения главного героя, ассоциированные с авторским отношением к миру. Сделан вывод о мастерстве использования категории комического в романе, удачном использовании речевых средств.

Ключевые слова: жанр, автобиографический роман, историческая эпоха, автор, главный герой, комическое, ирония.

Kyzylova V. The author's attempt of representation of the history of generation in the novel by Dmytro Keshel "Parents"

Summary. The article deals with the specificity of representation of the history of the Carpathian region and local people in the autobiographical novel by Dmytro Keshel "Parents". The attention is focused on genre specificity of autobiographical prose, the originality of the representation of the characters that emphasize the main character's feelings, which are associated with the author's attitude to the world. It is concluded that the author uses comic category well in the novel, and his writing skills of language resources are appropriate.

Key words: genre, autobiographical novel, historical period, author, main character, comic, irony.